

концепції буддизму і про давню історію буддизму в Непалі. Це своєю чергою резонує з модерними ідеями і рухами, які представляють саме буддизм як явище особливе в історії Непалу, що відіграє формотворчу роль в ідентичності непальців.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-530-6-21>

Огнева О. Д.

ORCID: 0000-0002-9093-9358

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ЩО, КОЛИ І ДЕ ЗНАЙДЕНО: ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ БУДДІЙСЬКИХ КОЛЕКЦІЙ В УКРАЇНІ

Ключові слова: буддизм, буддійське мистецтво, калмики, колекції, музей, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівський музей історії релігії, Музей Сходу, Музей Ханенків, Церковно-археологічний музей (ЦАМ), Бурятія, Калмикія, Монголія, Тибет, Китай, Японія.

Землі України не мають і практично не мали спільних меж із територіями, де проживали чи проживають народи, що сповідували буддизм. Проте в зібраннях українських установ, зокрема архівах, бібліотеках, музеях, а також у приватних зібраннях наявні різноманітні матеріали, що дають уявлення про буддизм як про релігійну течію в різних її виявах і як явище, властиве культурам інших народів. Питання про те, що саме, тобто речовий матеріал і його різновиди, коли – від часу появи і до сьогодення – та де представлений цей матеріал, не розглядалося. Наведені нижче рядки є спробою звернутися до порушеного питання інтегровано.

Буддійська спадщина в Україні привертала увагу Миколи Петрова (1840–1921), Олександра Крижицького (1902/1903–1981), Володимира Гарбузюка (1955–2021), Євгена Осауленка, Юлії Філь, Тетяни Олейнікової, Олени Огневої [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9]. З частиною колекції знайомилися буддолог Юрій Реріх (1902–1960), китаїстка Ольга Глухарева (1897–1986), реставратор Олександр Дубровін. Окремими

тхангками та скульптурами займалися реставратори Тетяна Тимченко і Віктор Голуб.

Найпростіший та найдоступніший матеріал – це випадкові знахідки на торговельних шляхах, на маршрутах просування військових загонів та письмові згадки про незвичні події. Вивірені відомості про знахідки на торговельних шляхах поки що не виявлено. Хоча можливість цього цілком ймовірна з огляду на історичні торговельні шляхи, прокладені територією України. Перші речі буддійського змісту, віднайдені на теренах України, були калмицького походження. Виявлення буддійських речей відбувалося на територіях, де бували калмики чи під час просування військових загонів, чи тимчасового осілого перебування. Нові знахідки на українських землях слід очікувати на шляхах калмицьких загонів у складі російської армії під час європейських воєн (Північна війна, Семирічна війна, Французько-російська війна 1812 року і до Другої світової включно). Збереглися згадки про калмицькі заони у складі донських козаків, що проходили через Волинь. На місцях перебування калмиків, на теренах теперішньої Луганщини, віднайдена й перша тибетомовна писемна пам'ятка калмицького походження – текст Ваджрачхеддіка-сутри. Відомі імена приватних власників. Мандрівник і письменник граф Ян Потоцький (1761–1815) володів тибетомовним рукописом Ваджрачхеддіка-сутри і буддійськими зображеннями. Перші буддійські матеріали, виявлені в Україні, – калмицького походження, датовані XVIII ст. Від того часу зберігся рукопис сутри, що належав Яну Потоцькому і нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (VIII 561/11) [10]. Яну Потоцькому належало також зібрання бурханів, переданих нащадками Амурсани (1722–1757), останнього правителя Джунгарії. Доля бурханів не відома.

Із середини XIX ст. і до 1917 року значно розширюється вміст буддійських старожитностей, що надходили від священників та чиновників, які перебували в Калмикії, Бурятії, Китаї, Японії, приватних колекціонерів. Предмети передавали до Церковно-археологічного музею (ЦАМ), відкритого в 1872 році при Київській духовній академії (КДА) після введення курсів церковної та біблійної археології [8; 9]. Архієпископ Модест Волинський (Данило Костянтинів Стрельбицький (1823–1902)), ректор Іркутської семінарії, передавав бурятські предмети. Нащадки Капітона Костенкова, головного попечителя калмицького народу, дарували калмицькі тхангки. Перший приватний музей мистецьких творів Заходу і Сходу, де виставлялась також буддійська та індуїстська скульптура, з'явився в Києві завдяки Богдану і Варварі Ханенкам [5]. При оформленні інтер'єрів, за бажанням власників, художник Вільгельм Котарбінський (1848–1921) створив

фриз з алегоріями чотирьох цивілізацій стародавнього світу, і серед них Індії. Створений образ Індії веде свій початок від вайшнавсько-буддійського комплексу Ангкор Ват.

Протягом 1918–1946 років характер надходжень змінюється. Після політичних змін і реформ у культурі та освіті, атеїстичної пропаганди предмети змінюють власників. Добровільні дари замінюються конфіскованими приватними колекціями і церковним майном. Буддійські монастирі і храми закриваються, частина їх знищується. Після звільнення Калмикії від нацистів населення депортується і дисперсно розселяється в різних регіонах Сибіру.

Після завершення Другої світової війни змінюється характер контактів Радянського Союзу із зовнішнім світом, наближається видатна дата буддійського релігійного світу – 2500-річчя від дня народження Будди Шак'ямуні. Відбуваються зміни у ставленні до речей східного походження, зокрема й до буддійських предметів. У період із середини 1940-х рр. до часів незалежної України (1991 р.) відновлюється переміщення предметів з однієї установи до іншої, відбувається закупівля приватних колекцій та окремих речей, приймаються дарунки колекціонерів, надходить конфіскація з митниці. Але жодної наукової експедиції для поповнення буддійських зібрань не здійснено. У 1962 році, під час походу львівської туристичної групи Буярією, колекціонер Іван Гречко (1929–2022) зібрав певну кількість зображень, переданих до Львівського музею релігії та атеїзму (зараз – Львівський музей історії релігії) [7, с. 113–116].

Речі східного походження разом із буддійськими предметами передавалися для “поповнення колекцій провінційних музеїв творами східного мистецтва”: зростали контакти з країнами Сходу, розвивалися дружні відносини з Китаєм, активізувалась антирелігійна пропаганда. З Музею Сходу (Москва) надходили твори мистецтва країн Далекого Сходу, зокрема частина буддійської колекції монголіста Олексія Позднеева (1851–1929) [2, с. 28]. Експонати доповнювали чи започатковували відповідні фондові групи музеїв Києва, Львова, Одеси, Луганська (в минулому Ворошиловград), Сум, Дніпра (в минулому Катеринослав, Дніпропетровськ) чи формувалися з археологічних речей (Фастів). Відомо також про приватні зібрання.

На підставі накопичених зібрань складалось уявлення про різнобарвний характер творчого буддійського спадку і побутування таких творів у різних кінцях буддійського світу: від Гімалаїв до степів Калмикії та від Монголії до Китаю і Японії. Наявність речей, створених у межах однієї релігії, проте в інших етнічних кордонах, дає можливість побачити і відчувати відмінні художні традиції, іншість при вирішенні спільного образу, але різними видами образотворчого

мистецтва (живопис: станковий і монументальний; скульптура: культова пластика – кругла статуетка та рельєф; тощо), особливості графіки, що залежить від ксилографії і різних книжкових форматів.

Література:

1. Будда. Той, хто пройшов світами сансари. Твори буддійського мистецтва з колекцій Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Одеського музею західного та східного мистецтва, приватної збірки Ігоря Понамарчука. Каталог виставки / авторка текстів – О. Огнева ; упоряд. – Ю. Філь. К. : Фенікс, 2018. 28 с.

2. Войтов В. Е., Тихменёва-Позднеева Н. А. Алексей Матвеевич Позднеев и его восточная коллекция. Самара : Агни, 2001. 108 с.

3. Гарбузюк В. Танка. Буддійські зображення : збірка Львівського музею історії релігії: каталог / укл. Володимир Гарбузюк. Львів : Львівський музей історії релігії, 2018. 104 с.

4. Кучеренко З. В. Крижницький Олександр Вікторович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-951>

5. Мистецтво Азії та ісламського світу / Галина Біленко [та ін.] ; за ред. [упоряд., концепція] Ганни Рудик ; Музей Ханенків. Київ : Сафран, 2023. 349, [2] с.

6. Огнева Е. Д. Боги снежных гор. Музеи Украины: сакральное искусство в традиции тибетского буддизма : сборник научных статей. О. : Астропринт, 2008. 208 с. (Seria Buddhika).

7. Огнева О. Д. Туристична подорож та її наукові результати: львів'янин Іван Гречко в Бурятії і поповнення фондів Музею історії релігії буддійськими артефактами. *XXVII Сходознавчі читання А. Кримського* : матеріали міжнародної наукової конференції, 27–28 червня 2024 р. Київ – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 113–116. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-43>

8. Петров Н. Японская коллекция в Церковно-археологическом музее. *Киевские епархиальные ведомости*. 1881. № 12. С. 10–11.

9. Петров Н. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Изд. 2-е, испр. и доп. К. : Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1897. 292 с.

10. Ogneva O. A brief survey of the monuments of the Kalmyk spiritual culture held in Kyiv collections of Ukraine. *Revue d'Etudes Tibétaines*. No. 71. 2024. P. 345–392.